

Durmuş Hocaođlu

Cumhuriyet Döneminin Bâzı Problem Alanları Üzerine

Zaman., 07 Kasım 1998, Cumartesi., s.15 [“Fikir Platformu” sayfası]

Durmuş Hocaođlu, Zaman Yazıları Sıra No: 14

Atıf:

- Hocaođlu, Durmuş., “Cumhuriyet Döneminin Bâzı Problem Alanları Üzerine”., Zaman., 07.11.1998, Cumartesi., s.15



[Editör'den]

Ne kadar enteresandır, asırlar süren bir gerileme ve parçalanma sürecinin bitip, yeni bir dönemin başladığının müjdecisi olan bir kişinin isminin, ciddi bir uzlaşma ihtiyacının tekrar doruğa çıktığı bir dönemde bölünme ve çatışma kaynağı haline getirilmesi... Hayatını mistik bir siyasi yapının imbasına adayın bir kişinin, bu sefer kendisinin böyle bir yapının temel yapıtaşı haline getirilmesinde kasıt mı aramak gerekir acaba?

Pozitivizmin kurucularından Saint Simon'un 'yeni Hristiyanlık', Auguste Comte'un 'yeni din'i gibi birşeydir Kemalizm. Bir farkla: Kemalizm'in kurucusu Atatürk değildir. Yakup Kadri Karaosmanođlu'nun CHP'nin kurulma aşamasında, 'bu fırkanın doktrini yok' diye yaptığı eleştiriyeye Atatürk'ün "eğer bir doktrine bağlanırsak, inkılabı dondururuz..." sözlerinin yanlış anlaşılma riski var mıdır?

1923-1938 Dünya'sının şartlarının stratejisini 1998'in şartlarıyla eleştiren demokratlar da, o dönemin stratejisini bugüne uygulama iddiasındaki Kemalistler de ciddi bir hata yapmaktadır. Cumhuriyet tarihimizi Atatürk'le özdeşleştirerek çok başarılı ya da çok başarısız bulan iki zihniyetin aynı siyasal kültürün iki ayrı versiyonu olduğunu düşünüyorum.

"Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum" sözlerini nasıl anlamalı? Peki uyguladığı bazı politikaları sonradan hatalı bularak yürürlükten kaldırması ve bazılarından da ciddi şüphe duymasın kararsızlığına mı yoksa sonraki nesillere tansiyesini kendisinin de uygulaması anlamına gelen hataa yapmaktan korkmayan, cesur karakterine mi vermeli? "Atatürk, bir diktatör değildi. Bir inkılapçı, devlet kurucusu idi. O hiçbir zaman 'Ben böyle istiyorum; böyle olacak' demedi. 'Millet böyle istiyor, böyle yapacağız' dedi" sözlerinin sahibi Yakup Kadri Karaosmanođlu Atatürk'ü belki de hepimizden daha çok tanıyordu.

Bugün değişimin önündeki en büyük engellerden biri '...ci' ve '..ist' takısı alan sıfatlarla siyaset yapanlardır. Kemalist, Marksist ya da İslamcı olması aynı zihniyetin farklı tonları olduğunu gizlemiyor. Yalnız farklı fikirlere karşı değil farklı tonlara karşı tahammülsüzlüğümüz yüzünden siyasi yapımızdaki "tekelcilik" yerli yerinde duruyor. İslami tekeline alanlar, Atatürk'ün velayetliğine soyunanlar, sosyalizmin ilacının sadece kendisinde olduğunu zannedenler bütün entelektüel alanı kuşatmışken sadece birisine özel bir kızgınlık duymanın kendisine yapılmış bir baksızlık olacağını düşünüyorum.

Bilmeliyiz ki hatalarımız bizim hocamızdır, onların sayesinde biz doğruya (?) daha çok yaklaşıma şansını yakalamız. Bu yüzden sürekli geçmişe dönüp üstüne üstlük bunu bugüne yeni problemler ekleme sonucunu doğuracak şekilde ele alacak olursak geleceğin kaybedileceğinden şüpheleniz olmasın.

Oktaç Karahan

Cumhuriyet'in ilânının yetmişbeşinci yıldönümünün idrâk edilmiş olması bütün yurttâ görkemli devlet törenleri ile kutlandı ve bu vesîle ile yazılı ve görsel basında bir hayli neşriyat yapıldı. Ancak, kanaatımızca, dikkatle bakıldığında bütün bu kutlamaların ve neşriyatın çok önemli bir noksan yanı göze çarpmaktadır: Yetmişbeş yaşına ulaşmış bulunan Cumhuriyetimiz üzerinde yeter derecede kritisist zihinsel faaliyetlerde bulunulmuş değildir. Bütün kutlamalarda, beyanatlarda ve medya ifadelerinde hâkim olan karakter, Cumhuriyet'in bir taşra kasabasında yaşanan sıradan, rutin, hemen-hemen hiçbir belirgin niteliği bulunmayan, sadece niceliksel olarak çok büyütölmüş bir "kurtuluş bayramı" gibi algılandığını, göstermektedir. Bu, son derece önemli bir zaafiyet olarak kabul edilmelidir. Hassaten böylesine mühim köşeli tarihleri fırsat addederek her zamankinden daha ileri düzeyde *kritik* eylemlerine girişemeyen, yani *kendisi üzerine düşünemeyen* hiçbir toplumun mükemmelleşme şansına sahip olamayacağını pek fazla kimse dile getirmeye yanaşmamaktadır.

Bu şekildeki kutlamaların önemli bir toplumsal fonksiyonu ve rolü olduğu ileri sürülebilir ve bir bakıma da doğrudur; ancak, bu vesîleyle öncelikle yapılması gereken şey, yukarıda sözünü ettiğimiz çok derinlikli fikrî, ilmî, entellektüel faaliyetler olmalıydı: Endişe taşımadan özgürce yapılan ulusal ve uluslararası sempozyumlar, kongreler, paneller, araştırmalar, belgeseller, akademik yayınlar gibi. Ne yazık ki, yarın zihinlerde asıl kalıcı olacak ve meyve verecek olanlar bunlar olduğu halde iltifat görememişlerdir.

Kritikten korkmamalıyız: Yetmişbeş yaşına ulaşmış bir rejimin artık bazı komplekslerini üzerinden atabilmesi ve kendisi üzerine rahat ve endişesiz düşünebilmesi icap eder.

“Cumhuriyet” ve “Atatürk” Problemi

Atatürk'ün hem İstiklâl Harbi'nin muzaffer başkomutanı, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve hem de Cumhuriyet dönemindeki büyük radikal dönüşümlerin lideri olması bakımından ayrı ve mümtaz bir mevkie sahip bulunduğu açık bir husustur. Fakat Cumhuriyet döneminin Atatürk öncesi ve sonrası arasında önemli farklılıklar ve kırılmalar vardır. Cumhuriyet sonrasında Atatürk mirasından sapmalar olmuştur. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1: Atatürk "kişi kültü"ne yönelmemiştir, referansları "Millet"tir. O, kendisini Türk Milleti'nin bağımsızlığına ve ilerlemesine adanmış bir insan olarak tanımlamış, kendisini değil milletini öne çıkarmaya çalışmıştır. Fakat daha sonraki cumhuriyetçiler, özellikle "ikinci kuşak cumhuriyetçiler", referanslarına Türk Milleti'nden Atatürk'e, yani Toplum'dan Kişi'ye yönelmekle büyük bir sapmaya yol açmışlar, bir nevi "kutsallaştırılmış kişi kültü" yaratmışlardır. Bu anlayış, Atatürk'ü, kendisinin bu yönde hiçbir tavsiyesi veya telmihi dahi olmadığı halde, Millet ile, Vatan ile, Bayrak ile eş-anamlı hale getirmiş, kendiadlarına ve açık fikirlerle ortaya çıkamayanlar herhangibir tartışmayı "O"nun adıyla noktalamayı yeterli görmeye başlamışlardır. Bunun, toplumun olgunlaşmasıyla taban-tabana zıt, açık bir yetmezlik olduğu aşikâr bir husustur.

2: Atatürk ileri düzeyde bir Türk milliyetçisi idi, ama ardılları milliyetçilikten sapmışlardır. İsmet Paşa dönemi Atatürk'ün milliyetçi mirasından sapmanın ilk ve en kuvvetli

adımını oluşturmuş, ondan sonra gelen ve Cumhuriyet’i ortodoks bir despotizm zihniyetiyle anlayan cumhuriyetçilerin büyükçe bir kısmı Türk Milliyetçiliği’nden uzaklaşmışlar, hattâ karşısına geçmişlerdir. Özellikle Sovyetlerin çöküşü üzerine boşlukta kalan Rusçu, Çinci marksistlerin önemlice bir kesimi, “Atatürkçülük” ve “Cumhuriyetçilik”i kendilerine yeni bir *istihdam alanı* olarak görmüşlerdir. Bu, ap-açık bir istismardır, tarihe mâlomuş bir insanın kullanılmasıdır ve bu istismardaki en büyük kusur paylarından birisi de, hiç kuşkusuz, O’nu hiç anlamaya çalışmadan hep yargılamaya yönelen Sağ’ın büyükçe bir bölümüne aittir.

3: Atatürk kendi çağında muhalefeti olmayan bir tek-adam iktidarı kurmuş, fakat bunun muvakkat olduğunu vurgulamıştır. O’nun bütün sertliğini zamanının konjonktürü çerçevesinde anlamak mümkündür: O, Millet’in bilâ kaydü şart hâkimiyetine giden yolun açılabilmesi için böyle bir sert, radikal dönemin yaşanmasını zarûrî görmekteydi. Bu metodun doğruluk derecesi tartışılabilir. Ama samimiyeti tartışılmaz. Lâkin, aradan bunca zaman geçtikten sonra hâlâ aynı zihniyetin devam ettirilmesi kabul edilebilir olamaz.

“Cumhuriyet” ve “Cumhur” Arasındaki Uygunluk Problemi

Cumhuriyet döneminde yaşanan en temel problemlerden birisi “Cumhuriyet” ile “Cumhur” arasındaki uygunluk problemi olmuştur. Hakikat halde böyle bir problem bütün Cumhuriyet tarihi boyunca var olagelmıştır. Fakat bu problemin ilginç bir karakteri vardır: Problemin yönü aşağıdan-yukarıya doğru değil yukarıdan-aşağıya doğrudur. Yani, Türk halkının (Cumhur’un) Cumhuriyet ile bir problemi yoktur, ama, Cumhuriyet’in Türk halkı (Cumhur) ile bazı problemleri vardır. Cumhuriyet konusunda Türk halkının bir problemi olmamıştır. Söz gelimi, ülkemizde monarşicilik ve/veya meşrûtiyetçilik şeklinde siyasî ve fikrî bir akım hiç oluşmamıştır. Bunu *toplumun sindirilmiş* olması gibi bir varsayım ile açıklamak kabil değildir. Cumhuriyet fikrinin bu derece yaygın bir şekilde kabul görmüş ve bütün tarihi boyunca hep hanedanlar tarafından yönetilmiş bir milletin hiçbir sûrette bir hanedancılık eğilimi göstermemesi bir teori olarak en iyi şekilde “özgürlük” kavramı ile açıklanabilir. Türk milleti, tarihsel gelişim süreci içerisinde buluşa ermiş, olgunlaşmış ve “özgürlük”, yani, kendisinin sahibi ve efendisi olma bilincini tarih içerisinde ilerletmiştir. Bu sebepten olsa gerektir ki, kendi-kendisini idare etmek olarak algıladığı “Cumhuriyet” ile soyut planda bir problem yaratmamış, ciddî bir entellektüel alt-yapıya sahip olmamasına rağmen Cumhuriyet idesini benimsemiştir.

Fakat, Türk milletinin, yani “taban”ın, ya da “cumhur”un bu kemalâtına mukabil, yönetim kademeleri ve intelijansiya, yani “tavan” aynı kemâlâta ulaşamamış, asırlardan beri birikmiş olan elitist-entellektüalist jakoben gelenek terkedilmemiştir. Aynı “cumhuriyet” kavramına Taban’ın, Cumhur’un yüklediği anlam ile Tavan’ın yüklediği anlam çakışmamış ve bire-bir örtüşmemiştir. Tanzimat gibi Cumhuriyet de, Gellner’in de belirtmiş olduğu üzere, ilk zamanlarında toplumun belki en iyimser tahminle yüzde yirmisini teşkil edebilen ve üst katmanlarını oluşturan bir kesimi değiştirmeye yönelmiş, büyük değişim ve dönüşümleri geri kalan kitleye yayamamış, “Büyük Kitle”den ziyade küçük ama etkili bir elitist-entellektüalist azınlığa yaslanmıştır. Yani, Cumhur bu denli radikal bir dönüşüm içerisinde bütün olarak aktif bir biçimde rol almamıştır. Buna rağmen, Büyük Kitle’nin bizatihî “Cumhuriyet” ile prensipler düzeyinde bir kavgası veya tepkisi olmaması başlı-başına büyük bir toplumsal olgunluk teşkil etmektedir. Tepki, söz konusu ettiğimiz bu azınlık dışındaki kesimin zamanla eğitim ve ekonomi düzeyi yükseldikçe siyasette aktî rol üstlenmeye yönelmesinden, kendisine biçilen *seyirci/tebaa* statüsünden *aktör/vatandaş* statüsüne yükselmek, yani Cumhur’un siyasî buluşa ererek Cumhuriyet’i kâmil anlamıyla tam bir cumhuriyete dönüştürmek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Vizyon Problemi

Cumhuriyet dönemi, Türklerin ve Türkiye'nin ufkunu bazı bakımlardan açmışsa da bazı bakımlardan da daraltmıştır.

Türkiye'nin uzun süren bir harpler zincirinden sonra Anadolu coğrafyasına tıkmış olması büyük bir ürkeklik yaratmış, elitlerin bütün büyüklük duygularını silmiştir. Türkiye'nin fizikî olarak küçülmüş olmasının doğurduğu bu zihnî küçülme dehşetli boyutlara ulaşmaktadır. Türkiye hemen-hemen hiçbir konuda büyük düşünememeye, "büyük" olmayı kendisinin kaldıramayacağı kadar ağır bir yük telakki etmeye başlamıştır.

Burada bu babdan olmak üzere sadece şu iki ana altbaşlığa çok kısaca temas edilecektir:

a: Türkiye'nin kıyas unsurları küçülmüştür. Kendisini sadece bölgesel bir güç olmaya razı gören, kendisini Suriye veya Yunanistan ile kıyaslayan, daha ilerisini kendisi için lüks addeden bir Türkiye ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bu gibi beşinci sınıf ülkelerle değil birinci sınıf ülkelerle tartıya çıkması gerektiği, üzerindeki tarihî misyonun bunu âmir kıldığı unutulmuştur.

b: Türkiye'nin idealleri küçülmüş, kısırlaşmıştır ve basitleşmiştir. En büyük ideali "batı gibi" olmak olan, bunu da Batı'nın yüzeysel bir taklidi ve gündelik yaşantısının adaptasyonu olarak algılayan, bununla yetinen, bunu kendisine kâfi gören ufku dar bir Türkiye ortaya çıkmıştır. Türkiye meselâ yıllık 30 milyara dolarcık ihracat yapamamaktan, bilim, fikir, teknoloji üretemekten, bir sanayi ülkesi olamamaktan, modern demiryol ağına sahip bulunamamaktan, Yunanistan kadar dahibir denizfilosuna sahip bulunamaktan, başkaları tarafından teftiş ve kontrol edilmekten — hattâ Madame Mitterand gibi densizlere boyun eğmekten — içişlerine müdahale edilmesinden ve burada sayıp dökemeyeceğimiz daha birçok ayıplardan rahatsızlık duymamaktadır. Çünkü bu cânım ülkemin yönetici elitlerinin zihni küçülmüş, adetâ beyinleri büzülmüştür.

İki Önemli Sosyo-Psişik Problem

a: "Kurtarılma ve Şükran Duygusu" Problemi

Cumhuriyet'in, kendisini meşrûlaştırmak için yaptığı yanlışlıklardan birisi de Türk milletini bitip-tükenmez bir eziklik duygusuna mahkûm etmeye çalışmasıdır ki o da "Kurtarılma ve Şükran Duygusu"dur. Türk toplumunun şuur-altına, durup-dinlenmeden, ardı-arkası kesilmeyen bir şekilde, *kurtarılmış olduğu ve kendisini kurtaranlara karşı asla bitmeyecek bir şükran duygusu beslemesi gerektiği* enjekte edilmektedir. Toplum, ortodoks elitler tarafından bir "kurtarılmış zavallılar kitlesi" olarak görülmekte ve bu da hemen-hemen her vesileyle ve her fırsatta, haksız yere, bu toplumun adetâ yüzüne vurulmakta, bunun karşılığında ise bu zavallılardan kendilerine kayıtsız şartsız itaat istenmektedir. Bunun, sosyal psikoloji bakımından, kendisine güvenme duygusu zayıf, sağlıksız bir toplum yetiştireceği açıktır. Buna karşılık, çok şaşırtıcı bir şekilde, toplumda genel olarak böyle bir bozukluk görülmemektedir ki, bu, bütün propaganda bombardmanlarına karşılık, toplumsal psikolojik yapının sağlamlığıyla izah edilebileceği gibi toplumun bu bombardmanı ciddiye almamış olmamasıyla da izah edilebilir.

b: Batı Karşısında Eziklik Problemi

Cumhuriyet döneminin belki de en büyük problem alanlarından birisi budur: **Batı karşısında eziklik.**

Cumhuriyet döneminde özellikle Atatürk'ten sonra Batı karşısında alınan tavır birbiriyle taban-tabana zıt olan iki uçta toplanabilir. Bu uçların birisi çok şiddetli ve keskin bir Batı düşmanlığıdır. Cumhuriyet bütünüyle İstiklâl Harbi zaferinin üstüne oturtulmaktadır ve bu zafer de yurdu işgal eden ve bizi yok etmeye kalkışan “batılı düşmanlar” a karşı verilen bir ölümkalım savaşının zaferidir. Burada Batı, bizim varlığımız ve bağımsızlığımız için öncelikli bir tehdit, ap-açık bir “düşman”dır. Kendisini daimî bir kurtarıma ve şükran duygusu altında tuttuğumuz Türk milletinin elinden kurtarıldığı *düşman*, Batı denilen “tek dişi kalmış canavar”dır. Fakat bunun hemen karşısında ve simmetriğinde yer alan ikinci bir uç daha vardır ki, burada da Batı, ancak kendisine benzersek adam olabileceğimiz tek örnektir: Batı herşeydir, Batı’da olan ve Batı’ya ait olan herşey idealdir,idealde son sınırdır. Batı’nın herşeyi, üzerinde ayrıca düşünölmeye lüzum kalmadan en iyi ve en mükemel olarak kabul edilmelidir.

Bu fikir bombardmanı, Batı’ya ait olan herşeyi hiçbir seçme ve süzme işlemine tâbi tutmaya gerek duymadan aynen kopya etmeye müheyyâ, Batı karşısında kompleksli bir nesil yetiştirmiştir.

Bu konuda iki şey daha dikkat çekmektedir: Birincisi, birbiriyle bu kadar çelişkin iki fikrin, “baticılık” ile “cumhuriyetçilik” fikirlerinin aynı zihinde nasıl yan-yana barındırılabilirdiği, diğeri de Batı’yı bu kadar yücelten “baticılar”ın aslında Batı’yı pek de iyi kavrayamadıklarının hayret verici ama doğru bir tesbir olduğudur. Filhakika, Batı’ya bu denli perestiş eden, Batı’yı adetâ bir “Kâbe” gibi telakki eden baticıların Batı’dan hemen-hemen hiçbirşey anlamadıkları çok rahatlıkla ileri sürülebilir. Söz gelimi, Batı medeniyetinin ve modernitesinin özünün “*insan ile eşya arasındaki münasebetlerin tarihte daha önce hiçbir örneği ve modeli bulunmayan bir tarzda ve alternatifsiz olarak yeniden dezayn edilmesi*” ve bunun somutlaşmış şeklinin de “Sanayi Toplumu” olmak olduğu, onun arka-planında ise derinlikli bir düşünce cehdinin yattığı idrâk edilememiştir.

Cumhuriyet döneminde elitlerde hâkim olan bu “baticı” zihniyet, Batı’nın kazanımlarının sadece meyvelerini ve kötü bir taklitle kapmaya yöneldikleri, o meyveyi veren ağaçla hiç ilgilenmedikleri için neticede meyveyi de yiyemeyeceklerini anlayamamaktadır.

